

فصلنامه علمی تخصصی معارف علوم انسانی و علوم اسلامی

سال هشتم- تابستان ۱۴۰۵-شماره ۲۶-ص ۱۵۷-۱۷۱

مقایسه اشتراکات و اختلافات دو مکتب اسلام و فمینیسم در مورد زن

سمیه انگوتی^۱

چکیده

در جهان بینی اسلامی، زن و مرد در عصر خلقت و زیر بنای آفرینش مساوی هستند و چنین نیست که یکی بر دیگری ترجیح داده شده باشد؛ خداوند زن و مرد را از جان واحد آفریده است. به طور کلی اسلام به زن در جامعه به عنوان انسان می نگرد، نه بر اساس زن بودن. در مقابل این دیدگاه دیدگاهی قرار دارد که زن را به عنوان موجودی با کارکردهای خاص جنسیتی می نگرد و طبعاً به لحاظ محدودیتهای فیزیولوژیکی زن او را به عنوان جنس دوم تلقی می کند. این دیدگاه، نگرشی است که به تدریج طی قرون متوالی بدون آنکه مختص به منطقه خاصی باشد، در همه جا نضج گرفته است. فمینیسم یا جنبش اجتماعی زنان در مقابله با دیدگاه دوم و بدون توجه به دیدگاه اول به منظور احقاق حقوق اقتصادی، سیاسی و اجتماعی زنان شکل گرفته است. دیدگاه دوم می تواند نمادی از رکود فکری و فرهنگی عارض شده بر جامعه ما باشد. این رکود موجب تجویز رویکرد همه جانبه به غرب از طرف روشنفکران و در نتیجه ایجاد شکافی عظیم در فرهنگ ما شده است. لذا شناخت بیشتر وضعیت و جایگاه زن در اسلام از طریق توسل به منطق نهضت بازگشت به خویش خود باوری و مقابله با شبیه گرایی هدف و اهمیت مقاله حاضر را نشان می دهد.

واژگان کلیدی: مقایسه، اشتراکات، اختلاف، اسلام، فمینیسم، زن

---

۱. طلبه دانش‌آموخته سطح سه (کارشناسی ارشد)، رشته فقه و اصول، حوزه علمیه حضرت ولیعصر (عج) خاوران، بناب، آذربایجان شرقی؛ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق، دانشگاه آزاد، بناب، آذربایجان شرقی.

مقدمه

زن نیمی از پیکره‌ی اجتماعی از سانی بوده و شخصیت و رفتار و فرهنگ و اندیشه‌ی او در شکل‌گیری جامعه‌ی انسانی بسیار مفید و موثر می‌باشد؛ به تعبیر دیگر نیمی از جمعیت دنیا زنان بوده و نیم دیگر دست پرورده‌ی آنان می‌باشند. اسلام به عنوان یک مکتب مترقی دینی، در مورد جایگاه و منزلت واقعی و حقوقی زنان نه تنها ساکت نمانده بلکه به شدت حامی و طرفدار آنان بوده و آن را احیا نموده است؛ و از طرف دیگر شاهد هستیم در چند قرن اخیر در کشورهای غربی جنبش پیامکتب به بهانه‌ی دفاع از حقوق زنان، ابراز وجود کرده و با اتهام زنی بر علیه اسلام در مورد زنان، آموزه‌های ناقص و به ظاهر زیبا و خوش آیند، اما فریبنده‌ی خود را به کشورهای دیگر به ویژه کشورهای مسلمان نشین تحمیل می‌کند. بنابراین شناخت و شناساندن دقیق مواضع اسلامی در باب جایگاه و منزلت زنان و همچنین شناساندن هر چه بیشتر دیدگاه‌های ناقص بشری غرب نسبت به امور زنان و افشاگری ظلم و ستم آنان به زنان در قالب دفاع از حقوق زنان، لازم و ضروری به نظر می‌رسد.

لذا امید می‌رود این تحقیق بتواند در حد و وسع خود برای افراد جامعه به ویژه زنان، دیدگاه مترقی اسلام را درباره منزلت و حقوق زنان و همچنین با افشاگری و روشن سازی انواع ظلم و تعدی‌ها به جایگاه و حقوق زنان به بهانه دفاع از حقوق آنان، مفید واقع شود.

می‌توان گفت تحقیق و پژوهش‌هایی که در این زمینه از بعد اسلام انجام گرفته، تقریباً از زمان صدر اسلام توسط دانشمندان اسلامی شروع و تا قرن حاضر ادامه دارد؛ به عنوان نمونه می‌توان به کتب ذیل اشاره نمود: النکاح و النسا (احمد بن محمد قصب، ۱۵۲ق)؛ المرأة فی القرآن (عباس محمود العقاد)؛ حقوق زن در اسلام و جهان (یحیی نوری)؛ زن در قرآن (محمد حسین طباطبایی)؛ اسلام، زن و جستاری تازه (محمد حسین فضل‌الله)؛ زن و آزادی (سید رضا صدر)؛ نظام حقوق زن در اسلام (مرتضی مطهری)؛ زن در آیین جلال و جمال (عبدالله جوادی آملی)؛ دفاع از حقوق زنان (محمد حکیمی)؛ جایگاه بانوان در اسلام (حسین نوری همدانی) و موارد دیگر.

اما در بعد فمینیستی نویسندگان متعددی پس از انقلاب فرانسه و تدوین لایحه‌ی حقوق بشر، با دیدگاه‌های متفاوت از اواخر قرن هجدهم میلادی آغاز و تا امروز ادامه دارد؛ و به عنوان نمونه به کتب ذیل اشاره می‌شود: دفاع از حقانیت حقوق زنان (مری ولستون کرافت، ۱۷۹۲ م)؛ کنیزک کردن زنان (جان استوارت میل، ۱۸۶۹ م)؛ انقیاد زنان (همان)؛ منشا خانواده، مالکیت خصوصی و دولت (فریدریش انگلس، ۱۸۸۴ م)؛ زنان از دید مردان (بنوات گرو، ۱۹۲۱ م)؛ جنس دوم (سیمون دوبووار، ۱۹۴۷ م)؛ جنبش اجتماعی زنان (آندره میشل)؛ زنان

کتک خورده (ماریاروی)؛ زن بودن (تونی گرنت)؛ (جین فریدمن)؛ در آمریکا سال ۲۰۰۳ (جمعی از نویسندگان) و راه یا بی راه (دایانا پاسنو) و...

همان گونه که در بالا ذکر گردید هم در بعد اسلام و هم در بعد فمینیستی کتابها و تحقیقاتی انجام گرفته و می‌گیرد، اما امتیازی که این تحقیق با تحقیقات م. شلبه دارد این است که با رویکرد و دسته بندی جدید و مقایسه ای انجام می‌گیرد.

۱. مقایسه مشترکات اسلام و فمینیسم در مورد زن

گرچه اسلام و فمینیسم در بسیاری از اصول و ارزش ها در مراحل مختلف با یکدیگر متفاوتند؛ اما نمی‌توان آن‌ها را کاملاً بدون زمینه‌ی مشترک دانست. در مواردی اسلام و فمینیست با یکدیگر اشتراک نظر دارند؛ هرچند اشتراک‌ها هم نظری قطعی و صدرصد وجود ندارد. موارد اشتراک را در ذیل توضیح می‌دهیم:

۱-۱. تقبیح ظلم و خشونت بر علیه زنان

اگرچه اختلافات زیادی میان گروه‌ها و گرایش‌های فمینیستی وجود دارد، با وجود این، می‌توانم نقاط اشتراک مهمی را در میان فمینیست‌ها با ج.ست. اولاً اینکه اعتقاد به اومانیهسم و سکولاریسم، نقطه مشترک تمامی دیدگاه‌های فمینیستی است.^۱ دوم آنکه در دو مساله مهم وحدت نظر دارند: مساله اول زنان به دلیل جنسیت خود گرفتار تبعیض و فروتری هستند و نیازهای آنها نادیده گرفته می‌شود و مساله دیگر آنکه این فروتری باید از بین برود و لازمه از بین بردن این تبعیض اصلاح نظام اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است.^۲ مراتب کمتر از خشونت، یعنی هرگز آزارسانی یا نوعی اعمال و رفتاری که مایه‌ی چندش و ناخشنودی دیگران شود، نیز در اسلام سرشتی شیطانی شمرده شده است: پیامبر اکرم (صلی الله علیه و اله و سلم) می‌فرماید:

«من آذی مومنا فقد آذانی و من آذانی فقد آذی الله و من آذی الله فهو ملعون فی التواره»

والانجیل والزبور والفرقان»^۳ و در حدیثی دیگر می‌فرمایند:

«ومن دفع مومنا دفعةً لینله بها او لطمه لطمه اوتی الیه امرایکره لعنته الملائکة»

حتی یوضیه من حقه ویتوب ویتغفر...»^۴.

^۱ - محمد رضا زیبایی نژاد. همان کتاب، ص ۳۲.

^۲ - محمد رضا، زیبایی نژاد. محمد تقی سبحان، همان کتاب، ص ۱۰۳.

^۳ - تاج الدین، شعیری، همان کتاب، ص ۱۴۷؛ آن که مومنی را اذیت کند مرا اذیت کرده و آن که مرا اذیت کند خدا را اذیت کرده است و آن که خدا را اذیت نمود، در تورات و انجیل و زبور و قرآن، نفرین شده است

^۴ - ابن علی ابن بابویه، محمد، علل الشرایع والاحکام ترجمه، سید محمد رضا ذهنی تهرانی، ج ۲، قم، اندیشه هادی، ۱۳۹۱، ص ۲۱۰؛ آنکه مومنی را به قصد تحقیر (از خویش) براند یا به اوسیلی بزند یا با او برخورد ناخوشایند داشته باشد؛ ملائکه او را نفرین کنند، تا آن گاه که آن مومن را نسبت به حقیقت راضی کند و از کردارش نسبت به او توبه کند و آموزش بخواهد...»

مومن یعنی زن و مرد مومن و این احکام هر دو جنس را در برمی گیرد و در روابط خانوادگی بر لزوم آن افزوده می شود، این در کلیت تفکر اسلامی است لیکن با بررسی آیات و احادیث معصومان علیه السلام درباره ی زن، برتاکیدهای فراوان تری در دوری از خشونت برمی خوریم. قرآن می فرماید: «**وعاشروهن بالمعروف**: با زنان به نیکی رفتار کنید.»^۱ حتی در مواردی که سخن از طلاق و جدایی از زن پیش می آید قرآن بر معروف تاکید می کند. «**و اذا طلقتم النساء فبلغن اجلهن فامسکوهن بالمعروف او سرهوهن بالمعروف**:^۲ اگر زنان را طلاق دادید یا مهلت سرآمد یا آنان را به نیکو وجهی نگه دارید یا به نیکو وجهی رها سازید...».

۱-۲. تاکید بر پذیرش حقوق فردی و اجتماعی زن از قبیل حق مالکیت و حق انتخاب فمینیسم را به عنوان یک جنبش اجتماعی سیاسی می توان به اواسط قرن نوزدهم و ایجاد با شگانه های زنان پس از انقلاب فرانسه بازگردانید. در همایش زنلنه سنکافالز که در ژوئیه ۱۸۴۸ در آمریکا برگزار شد، اعلامیه ای صادر شد که در بند اول آن که تکمیل اعلامیه حقوق بشر فرانسه به حساب می آمد، به این مساله توجه می داد که تمام مردان و زنان مساوی خلق شده اند.^۳ از آن پس افرادی چون آگوست کنت و نیز جان استواردمیل در کتاب کنیزک کردن زنان دیدگاه های تساوی طلبانه خود را در چهار چوب تفکر اومانیسیم مطرح کرده اند.^۴ به طوری که ویژگی موج اول توجه به دست یابی زنان به حقوق مدنی و سیاسی برابر، به ویژه برخورداری از حق رای است.^۵ فمینیسم های موج دوم، بر خلاف موج اولی ها با طرح شعار برابری کامل زن و مرد در تمامی حوزه های اجتماعی، روانی و فرهنگی، خواهان انقلابی اساسی در تمامی زوایای زندگی فردی و اجتماعی شده اند. کسب قدرت های اقتصادی و سیاسی از اهداف فمینیست های موج دوم بود.^۶ قرآن کریم با توجه به شرایط طبیعی و ساختار فیزیکی زن، حقوق او را در ابعاد گوناگون فردی و اجتماعی زنده کرد. در راستای تشریح حقوق همه جانبه زن به امر دخترکشی خاتمه داد و با بیان های گوناگون اعراب را از این کردار زشت و ناپسند برحذر داشت.^۷ همچنین قرآن کریم همچنان که مرد را مالک مال و ثروت خودش می داند، زنان را نیز دارای حق مالکیت و بهره برداری از دارایی و دستاورد کار و زحمت خود می شناسد: «**لِلرِّجَالِ**

۳- سوره نساء(۴)، آیه ۱۹

۲- بقره(۲)، آیه ۲۱۳

۳- محمدرضا زبیبی نژاد و محمدتقی سبحان، همان کتاب، ص ۹۴

۴- همان، ص ۹۵

۵- همان، ص ۹۷

۶- همان، صص ۹۸-۹۹

۷- سوره اسراء/۳۱ و انعام/۱۵۱

نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ^۱» همچنین اسلام طبق آیات قرآن کریم هریک از زن و مرد را دارای بهره از ارث میداند: «لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا»^۲ همچنین اسلام مهریه را ملک زن دانسته و مردان را به پرداختن این واجب مالی دستور داده است: «وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً»^۳ همچنین نفقه زن را بر عهده مرد گذاشته و در برابر خدمات و زحمات او در خانه ی شوهر و نیز در برابر شیر دادن فرزند، برای او در ذمه ی شوهر حقوقی را منظور کرده است. اما باید به این نکته توجه داشت که اسلام خانواده را اصل قرار داده و آن را تحت الشعاع سایر مسایل اجتماعی مانند اشتغال قرار نمی دهد و این برخلاف عملکرد فمینیست ها می باشد؛ زیرا آنان با اصل قرار دادن مسائل اقتصادی و فعالیت زن در بیرون از خانه، و خانواده را متزلزل ساخته اند.

۳-۱. تاکید به تساوی دراصل حق تاهل و رضایت طرفین در ازدواج

امروزه اسناد و متون بین المللی متأثر از اندیشه های فمینیستی، برموکول بودن ازدواج صرفا با رضایت طرفین تاکید می کند. بندب از ماده ۱۶ کنوانسیون محو کلیه اشکال تبعیض حق زنان ورود به ازدواج را چنین بیان می کند: «حق یکسان در انتخاب آزادانه ی همسر و صورت گرفتن ازدواج تنها با رضایت کامل و آزادانه ی دو طرف ازدواج»^۴ البته در موارد بسیاری هم از جمله حق انتخاب زنان در نوع روابط جنسی، طلاق، چند همسری و... با اسلام اختلاف بسیاری دارد. در اسلام نیز آیات و روایات زیادی بر رضایت طرفین در ازدواج آمده است از جمله می توان به آیه ی ۱۹ سوره ی نساء اشاره کرد که در آن اعراب را از عمل ناپسند ازدواج اجباری بر حذر می دارد: «ای مومنان بر شما حلال نیست که زنان را با زور (برخلاف میلشان) به ارث برید...»^۵

۴-۱. انتقاد بر الهیات مسیحیت

اسلام و فمینیسم در بخشی از انتقاداتی که به الهیات سنتی مسیحی وارد کرده اند اشتراک دارند از جمله در نگاه درجه دوم بودن زن و خلقت زن از دنده چپ مرد، گناه نخستین که عامل آن زن بوده و اعتقاد به خدای مذکر و تثلیث- چنانچه در برخی آموزه های تحریف شده کتاب مقدس، آیات ۱۳-۱۴ تیمائوس آمده: «زنان در خلقت درجه دوم و در ارتکاب خطا درجه یک

^۱-سوره نساء(۴)، آیه ۳۲؛ برای مردان است از آنچه از راه کار و تلاش به دست می آورند و برای زنان است آنچه را که از راه کار و تلاش به دست می آورند.

^۲-سوره نساء(۴)، آیه ۷؛ مردان را از آنچه پدر و مادر و خویشاوندانشان به جای گذاشته اند سهمی است و زنان را از آنچه پدر و مادر خویشاوندانشان بر جای گذاشته اند بهره ای

^۳-سوره نساء(۴)، آیه ۴؛ مهر زنان را باطیب خاطر بپردازید

^۴-محمد رضا بیایی نژاد. همان کتاب، ص ۱۳۵-۱۳۶

^۵-سوره نساء(۴)، آیه ۱۹

^۶-همایون، همتی، شناخت دانش الهیات. قم، انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب، ۱۳۹۴، ص ۱۹۷

هستند». و دیگر اینکه خدای مسیحیت صورتی کاملاً مردانه دارد، شخص پدر، پسر و روح القدس هر سه به کلمه خداوند «لوگوس» وابسته اند. این نوع نگاه به محوری ترین آموزه ی دین مسیح در کنار آموزه های دیگر زمینه ی جدی برای ایجاد نگرش منفی در مورد زنان و عملکرد ناصواب و ظالمانه از سوی مردان و نهایتاً واکنشی از سوی طرفداران حقوق زن شد.^۱ در اسلام نیز ایاتی بر مخالفت امر تثلیث^۲ و نیز خلقت زن از یک خمیر ملیه و برابری در خلقت با مرد^۳ آمده و به صراحت اعلام نموده است که هم زن و هم مرد را شیطان فریب داده است.^۴

۲. مقایسه اختلافات اسلام و فمینیسم در مورد زن

این فصل عهده دار بررسی اختلافات اسلام در مورد زن با فمینیسم و مقایسه آن با یکدیگر می باشد. با عنایت به اینکه اصول و ارزش ها و مباحث فمینیستی از اومانیسم و لیبرالیسم گرفته تا الهیات، اخلاق، سیاست و حقوق فمینیستی با دیدگاه اسلام در تضادند و همچنین گستردگی این مباحث و عدم گنجایش همه مباحث مطروحه در این فصل با توجه به حجم آن، مطلب این فصل را در سه عنوان: اختلاف اسلام و فمینیسم در مرحله تحلیل و فرودستی زنان، اختلاف در مرحله آرمان ها و اختلاف در مرحله راهکارها به طور خلاصه مورد بررسی و مطالعه قرار می دهیم.

۲-۱. اختلاف در مرحله تحلیل فرودستی زنان

۱-۱-۲. اختلاف در مبانی فکری

وجه امتیاز دیدگاه اسلامی و دیدگاه فمینیستی در تحلیل علت فروتری و یا ستم دیدگی جنسی زنان بسیار عمیق و اساسی است برای این که اندیشه فمینیستی مبتنی بر مکتب های فکری بشری مانند اومانیسم، لیبرالیسم بوده. بر همین اساس و وضعیت زنان را مورد تحلیل قرار می دهند؛ اما تو صیف و وضعیت زن و مرد در اسلام مبتنی بر برتووری است که از خدا، جهان و انسان ارائه می شود. از نظر اسلام، خلقت جهان و انسان به هدایت تکوینی جهان می پردازد.^۵ و همچنین توجه به اختیار انسان کلید تحلیل تحولات اجتماعی است.^۶ بنابراین هر گونه تحلیلی که بر اساس جبر تاریخی یا طبقاتی و اقتصادی به تبیین تحولات اجتماعی می پردازد، مقبول

^۱ - شمسی، کرمی نامی وندی، بررسی نظریه مبانی نظری اندیشه فمینیستی، موسسه آموزشی عالی حوزوی فاطمه معصومه (سلام الله علیها)، بندرعباس، بی تا، ص ۵

^۲ - سوره نساء(۴)، آیه ۱۷۱

^۳ - سوره نساء(۴)، آیه ۱، سوره زمر(۳۹)، آیه ۶

^۴ - سوره بقره(۲)، آیه ۳۶

^۵ - محمد رضا، زیبایی نژاد، همان کتاب، ص ۱۰۲

^۶ - سوره روم(۳۰)، آیه ۴۱

نیست به همین دلیل نمی توان بر اندیشه مارکسیسم فمینیسم و سوسیال فمینیسم مهر تأیید زد.^۱

۲-۱-۲. اختلاف رفتاری اسلام با فمینیسم

چند مورد از اختلاف رفتاری اسلام و فمینیسم را به طور خلاصه بررسی می کنیم.

۲-۱-۱. اختلاف در حمایت از خانواده و مادری

در نگاه فمینیست ها خانواده به عنوان محل اصلی حضور زن کانون ظلم قلمداد شده است و به تبع آن مادری نیز به عنوان نقش تبعیض آمیز و هسته مرکزی ظلم در خانواده به چالش کشیده شد و با تزلزل این جایگاه، بسیاری از کارگرد های دیگر خانواده نیز در عمل نفی شد. کاملاً واضح است وقتی نهاد خانواده فاقد ارزش تلقی شود، مطمئناً نقش های سنتی پدر و مادر در خانواده و تربیت فرزندان کم ارزش به حساب می آید. فمینیسم پیرامون مادری نظر واحدی ندارد. برخی از آنان مادری را موجب هدر دادن وقت، انرژی و استعداد زن دانسته و خواهان کاستن تقدس زن به عنوان مادر هستند. دسته ای دیگر آن را انکار کرده و در صدد محو آن از خانواده برآمدند، گروهی دیگر نیز در برابر این جایگاه تندرویی ها موضع گرفته و در جهت احیای مادری قدم برداشتند. حال آن که در جانب دیگر، اسلام با دیدی مثبت به جایگاه مادری نگریسته به طوری که بالاترین جایگاه و ارزش ها به این نقش اختصاص داده شده است. آموزه های اسلام با عنایت به تفاوت دو جنس و در نظر گرفتن طبیعت و تکوین زن و مرد به گونه ای برنامه ریزی شده است که از هیچ یک از ابعاد وجود انسان غافل نمانده و سعادت نهایی هر یک از زن و مرد را در نظر گرفته است. همه جانبه نگری اسلام در خانواده نیز وجود داشته و حقوق و وظایف زن و مرد در راستای طبیعت این دو است. گزاره های اسلامی بر تقدس، ضرورت و حمایت این جایگاه تأکید فراوان دارند.^۲

۲-۱-۲. تمایزات جنسی

فمینیست های رادیکال، ستمگری جنسی مذکر را ریشه تمامی ستم ها و عامل نابرابری زن و مرد می دانند. حال آنکه در بینش اسلامی خلقت خداوند حکیمانه و هدفمند است.^۳ هیچ تفاوت و تمایزی بی علت، بیهوده و ظالمانه نیست. اسلام مجموعه ای از تمایزات جنسی را که فاقد هر گونه بار ارزشی اند پذیرفته است؛ و چه بسا در جهت تثبیت و نهادینه کردن آن ها کوشش نموده است. مثلاً اگر در بخش ارث، سهم مذکر دو برابر سهم مؤنث مقرر گردید، هیچ مسلمان

^۱ - سوره رعد (۱۳)، آیه ۱۱

^۲ - فاطمه، اکبری، جایگاه مادری در فمینیسم و اسلام، مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواران، پایان نامه تربیت مدرس، قم، ۱۳۹۳ ص ۳۰

^۳ - محمد رضا، زیبایی نژاد، محمد تقی، سبحانی، همان کتاب، ص ۱۳۲

آگاهی آن را نشانۀ فضیلت و برتری مرد بر زن به شمار نمی آورد، بلکه این تمایز را صرفاً به لحاظ نقش اقتصادی ویژه مرد در نظام اسلامی می داند که معمولاً به تمایز پایگاه اجتماعی زن و شوهر نیز نمی انجامد؛ هر چند دستیابی زن به منزلت بالای اجتماعی در اسلام منع نشده است. همچنین تفاوت های حقوقی زن و مرد در مسائل طلاق، ارث، دیه و غیره و تفاوت در پاره ای از مسئولیت ها و نقش های اجتماعی، به دلیل اعتبار شروط ذکوریت در امامت، قضاوت و مانند آن و تشویق اکید زنان به مادری و همسری، نمونه هایی از این قسم تمایزات جنسی اند.

۲-۱-۲-۴. تقسیم کار جنسی

لیبرال ها در تحلیل فرودستی زنان برآن هستند که تفاوت های طبیعی آن قدر هم مهم نیستند که زن و مرد را در سپهر عمومی از یکدیگر متمایز سازند؛ بلکه تقسیم کار جنسی، دو حوزه خصوصی و عمومی که مردان بیشتر به حوزه عمومی و زنان به حوزه خصوصی هدایت شده اند، عامل نابرابری ها علیه زنان است.^۱ اما تبیین اسلامی در مورد تقسیم کار جنسی مبتنی بر غایت شناختی و سعادت حقیقی انسان می باشد. از آن جا که سلامت اخلاقی فرد و جامعه نقش به سزایی در تأمین سعادت حقیقی انسان دارد، در مناسبات اجتماعی و از جمله در مناسبت جنسی بازتاب ویژه ای می یابد. بنابراین تمایزات جنسی بویژه تقسیم کار جنسی به این نحو که برای زنان وظایف خانگی و برای مردان کارهای بیرون از خانه اولویت داشته باشد. البته باید توجه داشت الگوی تقسیم کار جنسی در خانه و اجتماع نه تنها در اسلام وجود دارد بلکه در بیشترین جوامع گذشته و حال و حتی در جوامع صنعتی، وجود داشته و دارد.^۲

۲-۱-۲-۵. صفات و ویژگی های زنانه

برخی فمینیست ها صفات زنانه را برتر می دانند، و برخی از آن ها یک سری صفات زنانه مانند اطاعت پذیری و وابستگی را ویژگی منفی می دانند.^۳ اما در اسلام صفات مردانه و زنانه آن جا که ریشه در فطرت و طبیعت دارد، و صفاتی لازم برای انجام مسئولیت های ویژه است، هیچ کدام منفی نیستند، صفات زنانه یا مردانه آنگاه شکل منفی به خود خواهند گرفت که نابجا به کار برده شوند، توجه به ضوابط و معیارهای الهی می تواند در به کارگیری صفات در مسیر صحیح خود مفید باشد.^۴

۲-۱-۲-۶. نهادهای اجتماعی

^۱ - محمد رضا، زیبایی نژاد، همان کتاب، ص ۱۰۸-۱۰۷

^۲ - حسین، بستان نجفی، همان کتاب، ص ۸۲-۸۳

^۳ - محمد رضا، زیبایی نژاد، محمد تقی، سبحانی، همان کتاب، ص ۱۲۸

^۴ - همان، ص ۱۳۳

گروهی از فمینیست‌ها تمامی نهادهای اجتماعی را مبتنی بر ستمگری می‌دانند و برای این اعتقاد که در گروه‌های سنی، قومی، مذهبی، نژادی و طبقاتی الگوهای پیوسته‌ای از ستم و انقیاد را می‌تواند تشخیص داد، ولی در اندیشه اسلامی، هر گونه ارتباط میان افراد و گروه‌ها که نتیجه آن در بهره‌وری‌هاست، ظالمانه ارزیابی نمی‌شود.^۱ استعدادهای مختلف از انسان‌ها که زمینه‌ساز مسخر شدن افراد و گروه‌ها توسط یکدیگر در نتیجه تفاوت در سطح معیشت می‌گردد، تا آن‌جا که حقوق واقعی افراد را پایمال نکند و بر اساس الگویی مخالف فطرت و وحی نباشد، پذیرفته شده است.^۲ پس نباید هر گونه ارتباطی میان زن و مرد را که نتیجه آنها تفاوت جایگاه هاست، مورد انکار قرار داد.^۳

۲-۲. اختلاف در مرحله آرمانها

اسلام و فمینیسم در مرحله آرمانها نیز به شدت اختلاف عقیده دارند.

۲-۲-۱. تشکیل جامعه دو جنسیتی

اسلام آرمان فمینیسم را که تشکیل جامعه‌ای دو جنسیتی است، در هیچ یک از شاخه‌های آن، تأیید نمی‌کند. زیرا تفاسیر سیر جامعه مطلوب دو جنسی از دیدگاه آنها منطبق بر دیدگاه اسلامی نیست. آرمان اسلام از تحقق جامعه دو جنسیتی جامعه‌ای است که زن و مرد نه تنها در اوصاف تکوینی و گاه عملکردهای متمایزی دارند. بنابراین، اگر مراد از تساوی زن و مرد در حقوق و کارکردهای اجتماعی تشابه در موارد ذکر شده باشد، اسلام نه تنها آن را تأیید نمی‌کند بلکه این رویه را برای هیچ یک از دو جنس مفید نمی‌داند. محدوده نقش‌های مبتنی بر جنسیت و چگونگی آن را شرع معین می‌کند و در قوانین روزمره تا آنجا که شرع مجاز بداند و منطبق عقل و عدالت تأیید کند باید مقتضای جنسیت زن و مرد را در قوانین ملاحظه و از مرز بندی‌های غیر عقلانی پرهیز کرد. البته تحولات اجتماعی نیز تأثیراتی در جوامع انسانی بر جای می‌گذارد که نقش‌های زمانی را دچار دگرگونی می‌کند. اما در احکام ثابت خویش منظور داشته است. باید در شرایط مختلف بر حفظ این گونه نقش‌ها اهتمام نمود چرا که سعادت دنیوی و اخروی انسان در گروه حقوق فطری و حدود شرعی است.^۴

۲-۲-۲. ازدواج و خانواده

یکی دیگر از آرمانهای فمینیست‌ها، الگوهای جدید ازدواج و خانواده است. به نظر برخی از آنها ازدواج و خانواده عامل بدبختی و نوعی فحش‌های عمومی است و چون نهاد خانواده و ازدواج از

^۱ - محمد رضا، زیبایی نژاد، محمد تقی، سبحانی، همان کتاب، ص ۱۳۲

^۲ - سوره زخرف (۴۳)، آیه ۳۲

^۳ - محمد رضا، زیبایی نژاد، محمد تقی، سبحانی همان کتاب، ص ۱۳۳

^۴ - همان، صص ۱۳۴-۱۳۵

مهمترین عوامل سرکوب زنان اند، لازم است ارتباطات جنسی در خارج از نهاد خانواده سامان یابد. از این رو، همزیستی آزاد با جنس مخالف یا موافق که التزامات خاص زناشویی بر آن حاکم نباشد، پیشنهاد شده است.^۱ از طرفی برخی فمینیست ها منکر تفاوت های زن و مرد هستند و تفاوت های جنسیتی را قبول ندارند. در حالیکه در اندیشه اسلامی زن و مرد دو موجود متفاوت و نیازمند تکامل لند و مکمل یکدیگرند، از نظر اسلام خانواده بهترین محل پیوند زن و مرد و بیشترین زمینه ساز کمال آن دو است. در فرهنگ اسلامی بر خلاف مسیحیت تحریف شده که تجرد را مقدم بر ازدواج و ازدواج را تنها به عنوان راهی برای فرار از بدکاری به رسمیت می شناسد، ازدواج پیوند الهی و بهترین نهاد سازنده اجتماعی به حساب می آید.^۲

۲-۳. اختلاف در مرحله راهکارها

۱-۳-۲. راهکارهای فمینیستی

فمینیسم لیبرال، اصلاح قوانین آموزشی و غیره را برای کسب فرصت های اجتماعی، راه کار اصلی برای رسیدن به آرمان تساوی و حقوق برابر با مردان می دانند. رادیکال ها مبارزه سیاسی با جنس مذکر، مارکسیست ها مبارزه با سرمایه داری و فمینیست های سوسیالیست ترکیب این دو نظریه و فمینیست های روانکاو یکسان سازی الگوهای رشد شخصیت دختران و پسران را مطرح نمودند.^۳

باید به این نکته اشاره کرد که راه کارهای فمینیستی، فقط باعث حصول تغییراتی در نقش های اجتماعی و بروز انواع جدیدی از ترتیبات اجتماعی می گردند که در آن تفاوت های جنسیتی به حداقل می رسند، بدون آنکه ستم جنسی و فرودستی زنان را به طور کامل ریشه کن سازند. به علاوه، پیامدهای منفی جهان عاری از تفاوت های جنسیتی را نیز نباید از یاد برد.^۴

۲-۳-۲. راهکارهای اسلام

اسلام برای از بین بردن فرودستی زنان اساساً متفاوت با راه کارهای فمینیستی است. اسلام با در نظر گرفتن تمام جوانب مسئله و با توجه به تفاوت های تکوینی و فطری زن و مرد نیازهای درونی و ظاهری آن دو، راه کارهای مهمی را برای از بین بردن ظلم و ستم جنسی و به تساوی واقعی رساندن هر دو در تمام ابعاد زندگی و اخروی، ارایه داده است، که در این جا به بخش مهم آن راه کارها به طور خلاصه می پردازیم.

۱-۲-۳. محوریت آرامش و سعادت جایگزین محوریت رفاه مادی

^۱ - محمد رضا، زیبایی نژاد، محمد تقی، سبحانیهمان کتاب، صص ۱۱۰-۱۱۱

^۲ - سوره روم (۳۰)، آیه ۲۱

^۳ - فصل فمینیسم و ستم جنسی، بحث راهبردهای فمینیستی در جهت رفع ستم جنسی،

^۴ - رضا، دهقان نژاد، همان، صص ۱۳۶

براساس بینش اسلامی توسعه رفاه به معنای دستیابی به امکانات مادی و امکان پاسخگویی به خواسته های درونی، تنها آرامش را به ارمغان نمی آورد، بلکه زمینه ساز توسعه اضطراب های بشر و دوری از مسیر صحیح زندگی است.^۱ بنابراین باید میان خواستن ها و نخواستن ها به گونه ای تعادل برقرار شود که نتیجه آن دستیابی به سعادت راستین و آرامش واقعی باشد.^۲

۲-۲-۳-۲. فراهم نمودن زمینه آشنایی زن و مرد با شخصیت واقعی و کرامت های انسانی

ریشه اغلب ستم ها و مشکلات آن است که انسان خود را کم ارزش تر از آنچه هست می داند و به همین دلیل به کارهای نا شایسته رو می آورد. امام علی علیه السلام می فرماید: «وَكُفَى بِالْمَرْءِ جَهْلًا لَّنْ لَا يَعْرِفُ قَدْرَهُ»^۳ و بر نادانی شخص همین بس که قدر خود را نشناسد. امام هادی علیه السلام می فرماید: «مَنْ اهانته عليه نفسه فلا تأمن من شره»^۴ آن کس که نفس خود را خوار داشت از شرش در امان مباش. ریشه مشکلات در جوامع انسانی آن است که شخصیت فرهنگی آحاد جامعه همپای توانمندی اقتصادی و سیاسی آنان رشد نمی کند و همین مسأله زمینه ساز طغیان ها از جمله طغیان های جنسی است.^۵

۲-۳-۳-۲. سرپرستی شوهر بر زن

بر خلاف تصورات مخالفان که آن را مظهر پدرسالاری در بینش اسلامی، انگاشته و هدف تهاجم خود قرار داده اند؛^۶ اسلام مسأله قومیت مردان بر زنان توصیه کرده^۷ که می تواند در رفع ظلم و ستم جنسی نقش مؤثری داشته باشد. بدین ترتیب که ضعف جسمانی زنان در مقایسه با مردان - خواه آن را واقعیتی بیولوژیک و غیر قابل تغییر بدانیم و خواه منشا آن را فعالیت های ویژه زنان، مثل حاملگی، قاعدگی و پرورش فرزند تلقی کنیم و در نتیجه، خلصت جبری آن را منکر فکر شویم - به طور قهری زنان را در موضع پایین تری نسبت به مردان قرار می دهد. با این وصف، اعلام برابری جنسی کامل از طرف فمینیست ها، چه نتیجه ای جز بی دفاع ماندن موجود ضعیف تر در برابر موجود قوی تر به بار خواهد آورد. اسلام به منظور کنترل این موجود قوی تر و به حداقل رساندن احتمال ستم جنسی، از یک طرف با اعطای حق سرپرستی و نیاز

^۱ - سوره کهف(۱۸)، آیه ۱۰۳-۱۰۴

^۲ - سوره رعد(۱۳)، آیه ۲۸؛ تفسیر سوره ۲، آیه ۲۱۶

^۳ - نهج البلاغه، خطبه ۱۶

^۴ - محمد باقر، مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۵، ص ۳۰۰، ح ۱۱

^۵ - محمد رضا، زیبایی نژاد، محمد تقی، سبحانی، همان کتاب، ص ۱۳۷

^۶ - رضا، دهقانزاد، همان، ص ۱۳۶

^۷ - سوره نساء(۴)، آیه ۳۴

به تسلط او را تا حدی ارضا می کند و از طرف دیگر با تأکید بر عنصر اخلاق در رابطه زناشوئی و تربیت اخلاقی افراد؛ زمینه بروز ستم جنسی را تا حد زیاد از میان می برد.^۱

۲-۳-۲-۴. ایجاد محدودیت نسبی در روابط زن و مرد

بر خلاف اکثر دیدگاه های فمینیستی مبتنی بر رفع محدودیت ها و افزایش سطح ارتباط و دسترسی یا راهبرد فمینیسم رادیکال که خواهان قطع ارتباط و جداسازی کامل زنان از مردان شده اند؛ اسلام معتدل ترین راه را معرفی کرده است. اسلام اصل ارتباط بین دو جنس را فی نفسه عامل فرودستی و ستم زنان نمی داند؛ بلکه بر بی قید بودن روابط به عنوان ظلم و ستم بر زنان تأکید می کند و بدین لحاظ الگویی مشتمل بر محدودیت های ضابطه مند از روابط بین زن و مرد ارائه کرده است.^۲

اسلام توصیه های فراوانی برای ایجاد محدودیت نسبی بین زن و مرد بیان کرده است. توصیه هایی از قبیل سفارش زنان به حجاب^۳، غض نضر و چشم پوشی از نامحرمان^۴، نهی از نرم گویی که باعث اغواء و طمع مردم می شود،^۵ شکار نکردن زیبایی ها و زینت دادن خود به غیر از شوهر^۶ و ... بنابراین ایجاد محدودیت نسبی از نظر اسلام می تولد مهم ترین عامل رفع فرودستی زنان باشد.

۲-۳-۲-۵. ارضاع مشروع نیازهای جنسی

ارضای مشروع نیازهای جنسی زن و مرد می تواند هم در داخل خانه و هم در خارج از خانه از ظلم و ستم آزاری جنسی زنان جلوگیری کند. اسلام برای تحکیم خانواده و رفع هر گونه ظلم و ستم جنسی توصیه های فراوانی در مورد پاسخ دادن به غرایز جنسی دارد.

لذا با در نظر گرفتن تمام جوانب مسأله حکمی صادر می کند، از نظر اسلام اموری مانند تمکین جنسی زن در قبال شوهر، ازدواج موقت و چند همسری در شرایطی می توانند راه کاری برای کاهش ستم جنسی در نظر گرفته شوند ولی مکتب های بشری فقط یک بعد انسان را در نظر می گیرند از جمله آن موارد نظریه برابری جنسی در اعطای حق خود داری از تمکین جنسی به زن در برابر شوهر است و نتیجه آن با توجه به متفاوت بودن تمایلات جنسی زن و مرد این خواهد شد که مردان هرگاه در ارضاع مشروع تمایلات جنسی خود با مخالفت و نارضایتی روبه رو شوند، احتمالاً به ارضای نام مشروع آن ها اقدام کنند. به این ترتیب برابری جنسی به جای

^۱ - رضا، دهقانزاد، همان، ص ۱۳۷

^۲ - حسین، بستان، همان کتاب، ص ۸۹

^۳ - سوره احزاب(۳۳)، آیه ۵۹

^۴ - سوره نور، آیه ۳۱

^۵ - سوره احزاب(۳۳)، آیه ۳۲

^۶ - سوره احزاب(۳۳)، آیه ۳۳

فصلنامه علمی تخصصی معارف علوم انسانی و علوم اسلامی/سال هشتم- تابستان ۱۴۰۵-شماره
۲۶/مقایسه اشتراکات و اختلافات دو مکتب اسلام و فمینیسم در مورد زن/۱۶۹

آنکه به رفع ستم جنسی بیانجامد نتیجه ای متضاد، یعنی افزایش ستم جنسی در قالب تجاوز و آزار جنسی و به طور خاص زنا با محارم را به بار خواهد آورد.^۱

---

^۱ - حسین ، بستان نجفی، همان کتاب ،،ص ۱۲۳

نتیجه‌گیری

وظیفه بحث خاتمه ر ساله : بیان نتیجه پژوهش وپا سخ به سوال اصلی می باشد . با بررسی و مطالعه موضوع « جایگاه زن در اسلام و فمینیسم » در چهار فصل نتایج مهمی به دست آمده است که بدین قرار می باشد :

۱- زنان در طول تاریخ بشریت مورد ظلم و ستم واقع شدند و ظهور فمینیسم در چند قرن اخیر ناشی از نادیده گرفتن جایگاه و حقوق واقعی زنان در غرب بوده است .

۲- با ظهور اسلام زنان از مظلومیت و محرومیت در عصر جاهلیت ، نجات پیدا کردند اسلام منزلت و شخصیت و حقوق زن را در تمام ابعاد انسانی احیاء و تثبیت نموده است به حدی که زنان در صورت عمل به تعالیم ناب اسلام می توانند به جایگاه واقعی خود برسند .

۳- از دیدگاه اسلام بر خلاف تصورات غلط فمینیستی ها زن و مرد در ارزش های الهی و انسانی هیچ تفاوتی با یک دیگر ندارند ؛ و تفاوت های تکوینی و تشریحی بنا به مصلحت آنان بوده تا زن و مرد در کنار هم مکمل یک دیگر باشند .

۴- اسلام در همه ابعاد زندگی تساوی واقعی بین زن و مرد بر قرار نموده است . از نظر اسلام بر خلاف فمینیسم اعتقاد به تشابه حقوقی زن و مرد ، ظلم به حقوق زنان می باشد .

۵- متأسفانه اروپای قرون وسطی در انسان بودن زن تردید داشتند و در قرون اخیر با الهام گرفتن از آموزه های فمینیسم زنانگی زن را زیر سوال برده و بدین ترتیب زنان را به شدت دچار بحران هویت نموده اند .

۶- گرچه فمینیسم دستاوردهایی داشته است اما موفق نشده جایگاه و منزلت واقعی و حقوقی زنان را احیاء نماید بلکه آنان را از چاله نگاه داشته و گرفتار چاه نموده است بنابراین باید گفت مکتبی که ساخته ذهن بشری بوده و از تعالیم و معارف انبیای الهی روی برگردانده نتیجه ای بیش از این نخواهد داشت .

منابع

- قرآن
- کتاب مقدس
- نهج البلاغه

- ۱- محمدرضا، زیبایی نژاد، محمدتقی سبحان، همان کتاب، ص ۱۰۳.
- ۱- ابن علی ابن بابویه، محمد، علل ال شرایع والاحکام ترجمه، سید محمد رضا ذهنی تهرانی ج. ۲، قم، اندیشه هادی، ۱۳۹۱. ص ۲۱۰؛
- ۱- همایون، همتی، شناخت دانش الهیات. قم، انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب، ۱۳۹۴، ص ۱۹۷
- ۱- شمسی، کرمی نامی وندی، بررسی نظریه مبانی نظری اندیشه فمینیستی، موسسه آموزشی عالی حوزوی فاطمه معصومه (سلام الله علیها)، بندرعباس، بی تا، ص ۵
- ۱- فاطمه، اکبری، جایگاه مادری در فمینیسم و اسلام، مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواران، پایان نامه تربیت مدرس، قم، ۱۳۹۳ ص ۳۰
- ۱- محمد رضا، زیبایی نژاد، محمد تقی، سبحانی، همان کتاب، ص ۱۳۲
- ۱- حسین، بستان نجفی، همان کتاب، ص ۸۲-۸۳
- ۱- محمد رضا، زیبایی نژاد، محمد تقی، سبحانی، همان کتاب، ص ۱۲۸
- ۱- همان، ص ۱۳۳
- ۱- محمد رضا، زیبایی نژاد، محمد تقی، سبحانی، همان کتاب، ص ۱۳۲
- ۱- سوره روم (۳۰)، آیه ۲۱
- ۱- فصل فمینیسم و ستم جنسی، بحث راهبردهای فمینیستی در جهت رفع ستم جنسی،^۱ محمد باقر، مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۳۰۰، ح ۱۱
- ۱- محمد رضا، زیبایی نژاد، محمد تقی، سبحانی، همان کتاب، ص ۱۳۷
- دهقان نژاد، رضا، جایگاه زن در اسلام و مقایسه آن با مکتب فمینیسم، مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، پایان نامه سطح سه قم، ۱۳۸۹.
- ه (سایت ها